

IRODALOM.

A PANNONHALMI SZENT-BENEDEK-REND TÖRTÉNETE.

A magyar kereszténység, királyság és benczés-rend főnnállásának kilenczszázados emlékére kiadta a Pannonhalmi Szent-Benedek-rend. Szerkeszti ERDÉLYI LÁSZLÓ DR. pannonhalmi főiskolai tanár, rendi levéltáros. Első kötet: A megalapítás és terjeszkedés kora 996—1243. Budapest, Stephaneum 1902. Ivrét — XVI—825. lap. (Számos műmelléklettel, képpel, térképpel és oklevélhasonmással.)

Hazánk történelmének évlapjai ragyogó betűkkel örökítették meg a magyar benczések érdemeit. Amidőn a nemzet a magyar királyság és kereszténység főnnállásának kilenczszázados évtordulóját ünnepelte, a hálatelt és örömteljes megemlékezésből méltó osztályrész a magyar benczésrendnek is jutott. Kilencz évszázad zajlott le azóta, hogy első királyunk fejét a szent korona érinté, hogy magyar földön a keresztény egyház megszilárdulásával a polgáriasodás és művelődés erőteljes fejlődése megindult s hogy a nemzetbe olvadt hazánk legrégebb szerzetes rendje, amelynek tagjai a vallási és az erkölcsi élet, a szellemi és anyagi művelődés terén áldásosan és sikeresen teljesítették a rend magasztos misszióját. Kilencz évszázadon keresztül a benczések hazánk jeles fiai, a kath. egyház buzgó papjai, a nemzet ájtatos lelkipásztorai és fenkölt tanítói voltak. Rendházaikban, plébániáikon és birtokaikon serényen fejlesztették és felvirágoztatták a magyar erkölcsi és anyagi kulturát. Nagy királyaink pártfogó oltalma gyarapította a rend birtokait, szaporította jövedelmeit, amelyek ismét apadtak és csökkentek gyöngye kormányok, háborús évek idejében. A rend a nemzettel együtt szenvedett viszontagságos korszakokban s a nemzettel együtt magasztatott fel multunk fényes napjaiban. Kilencz évszázadon keresztül a nemzettel érzett, a nemzetért működött a magyar benczés-rend. Az ő kilencz százados múltjának minden egyes dicső mozzanata a magyar nemzet történetének elválaszthatlan és fontos tartozékát képezi.

Így meleg rokonszenvvel üdvözöljük a magyar benczés-rend történetének nagyszabású vállalatát, amelynek létesítése körül a tudós rendtagok legjobbjai serény és eredményes tevékenységet fejtettek ki. A rendtörténet, amely „*monumentum aere perennius*“ gyanánt hirdeti benczéseink elhervadhatlan érdemeit, tizenkét kötetre terveztetett, amely közül eddig az első kötet jelent meg. Ezen kötet a pannonhalmi főapátság történetének első korszakát, a megalapítás és terjeszkedés korát a „*Mons sacer Pannoniae*“ telepeseinek bevándorlásától a mohácsi vészig (996—1243.) öleli fel. A kötetet Erdélyi László dr. szerkesztette, rajta kívül a rendtörténet egyes fejezeteinek megírásában résztvettek Gyulai Rudolf, Schermann Egged dr., Szentimrei Márton, néhai Villányi Szaniszló,

Wagner Lőrincz és *Zoltvány Irén* rendtagok. Az elismerésből minden egyes munkatársnak kijut a maga jól megérdemelt osztályrésze, azonban mindenekelőtt — és különösen *gazdaságtörténelmi szempontból*, amelyet ezen birálatunkban első sorban szem előtt tartunk, — ki kell emelnünk a szerkesztő érdemeit, akinek dolgozatai a díszes kiállítású, vastkos kötet jó kétharmadrészét (öt fejezet, függelékek és oklevéltár) teszik. Nem habozunk kijelenteni, hogy azt, amit *Erdélyi* a rend jövedelmeiről és birtokairól az előttünk fekvő munkában közzétett, hazánk Árpád-kori gazdaságtörténelmének egyik legfontosabb, elsőrendű adalékának tartjuk.

Szem előtt tartva tehát, azon megszorítást, amelyet e folyóirat szakszerű jellege követel meg, ismertetésünkben csak azon fejezeteket vehetjük figyelembe, amelyekben E. a pannonhalmi főapátság gazdasági viszonyait tárgyalja. Az első és második fejezetben E. az apátság megalapításáról és az alapítólevél hitelességének kérdéséről értekezik. Hazánk legrégebb és — korát tekintve — legbecsesebb oklevelére nézve E. nagy tudományos készültséggel és éleselműséggel bizonyítja, hogy az egészében hiteles, eredeti oklevél, amelynek még utóiratát (a híres pozsonyi vámharmad és a legrégebb apátsági birtokok jegyzékét) sem tekinthetjük későbbi toldásnak. Bizonyításánál E. különösen szerencsés azon következtetések felhasználásában, amelyeket az akkori gazdasági viszonyokból vont le. Már ezen fejezetek gazdaságtörténelmi vonatkozásai figyelemreméltók. A gazdaságtörténetész azonban sokkal fontosabb, kritikai feldolgozásban nyújtott adatokat a szintén E. tollából származó ötödik és hatodik fejezetben talál. Az ötödik fejezet a somogyi és egyéb tizedekről, valamint a sójövédelmekről, a hatodik fejezet pedig az apátság birtokairól szól. A tizedek jog- és gazdaságtörténelmi elemzésével E. nemcsak a pannonhalmi apátság, de hazánk egyetemes gazdaságtörténelmének idevonatkozó korszakára nézve mintaszerű és mellőzhetetlen tanulmányt alkotott. Kiválóan érdekes annak az ecsetelése, hogy a tizedjog miként jutott el hazánkba, továbbá, hogy a tizedszedés jogosultsága kiket illetett meg s hogy mire terjedt ki a tizedszedés joga (péld. gyermektized!). A hosszas és bonyolódott tizedpörök ismertetése kapcsán szerzőnek bő alkalma nyílt arra, hogy számos társadalom- és gazdaságtörténelmi problémát sikeresen oldjon meg. Hogy csak egyet emeljek ki: szerző a sójövédelem tárgyalásánál a sóárak hullámzását vizsgálja s igen sikerült érveléssel következtet arra, hogy a só ára a 13. század elején tetemesen csökkent. Ezen fontos gazdaságtörténelmi adat a gazdasági élet fellendülésében, kivált a sótermelés növekedésében találja ugyan természetes magyarázatát, de mindenesetre *Erdélyi* elvitázhatlan érdeme, hogy ezt a konkrét adatok segítségével megállapította úgy, hogy ezen biztos alapról következtethetünk az akkori gazdasági élet fejlődött állapotára.

Az apátság birtokai (számra nézve jóval százon felül) az ecsetelt korszakban igen kiterjedtek voltak és több mint tíz vármegye területén feküdtek. A birtokok javarésze Pannonhalma körül Győr vármegyében (a mansiók 30°/o-a), valamint a szomszédos vármegyékben (Veszprém, Sopron, Pozsony, Komárom stb.) található. *Erdélyi* a birtokok számát, méreteit s mezőgazdasági jellegét a rendelkezésére álló — gyakran

hézagos — adatokból józan bírálattal és óvatos következtetésekkel állapítja meg. Annyi a tanulságos részlet ezekben a fejtegetésekben, hogy az ismertetés csak egyes szemelvényekre terjedhet ki. Felette érdekes különösen E. tanulmánya az Árpádkori földmértékekről. Szerzőnek sikerült az egyik falu, *Nyalka* középkori határait megközelítő pontossággal megállapítania, amelyek által körülzárt terület mai mértékben „körülbelül 1900 kat. hold, vagyis Werbőczy mértéke szerint (Tripart. I. 133., 49. §.) 1425 királyi hold“ nagyságú volt. Ezt a területet a szomszédok (az *Albeus*-féle 1240. körül készült birtokösszeírás tanúsága szerint) 30 ekealjra (aratrum) becsülték. Így egy ekealjra Nyalkán csak $47\frac{1}{2}$ királyi hold jutna, noha kétségtelen, hogy akkortájt az ekealjra 100—150 holdat számítottak. A számításnál tehát — az összterület és az ekealjbecsülés helyességét feltéve, amelyben kételkedni nincs okunk, — csak a holdak nagyságában rejlik a tévedés. Ezen gondolatmenet kifejtése alkalmával E. a Werbőczy-féle királyi öl Árpádkori használatát kétségbevonja s azt bizonyítja, hogy a birtok-összeírások számadatait csak úgy értelmezhetjük szabatosan, ha a királyi öl (=2·96 m.) helyébe a pozsonyi vagy bécsi öl (=1·896 m.) vesszük. Ezen helyettesítés után az 1900 kat. hold $3518\frac{1}{2}$ régi „kis“ holddal, vagyis $29\frac{1}{3}$, egyenként 120 holdas ekealjjal egyenlősíthető. (Megfordítva: 30 ekealj a 120 kis hold = 3600 kis hold = 1944 kat. hold.) Szerző az itt ismertetett részletes és körültekintő vizsgálatait az összes adatokra nyújtja ki, amelyekét kivált az adománylevelek és birtok-összeírások terjesztik, ebbeli számításainak összegezését pedig a II. és III. számú függelékben adja. *Erdélyi* a pannonhalmi főapátság birtokait a tatárjárás előtt 19 közelebb meg nem határozható birtokrészleten kívül 57.866 kat. holdra (893 ekealjra) becsüli. A meghatározott területtől 42.638 kat. hold, vagyis annak 73·68%-a, állandó művelés alá vett föld, különösen szántó és szőlő volt, a fennmaradó részletet pedig erdők, rétek, legelők, nádasok, régi (halas-)tavak stb., alkották. A meghatározott házhelyek (mansio) száma 2700-re rügött, egy mansióra átlagban 56 kis holdnyi állandóan művelt terület esett.

Ismertetésünket azon kijelentésbe foglalhatjuk össze, hogy „a *Pannonhalmi Szent-Benedek-rend története*“ a magyar gazdaságtörténelem irodalmának nagybecsű nyeresége. Az olvasó tájékoztatására szolgáló műmellékletek (képek, térképek és oklevélhasonmások) csinos kivitele az itt ismertetett kötet külalakját annak benső tartalmához méltóvá teszi. Kiemelendő végül még azon gondosság, amelyet *Erdélyi dr.*, mint a kötet szerkesztője, de mint a rend levéltárosa is, az oklevelek kifogástalan kiadására fordított. A függelékek és az oklevéltár (197 darab tatárjárás előtti korból való okmány!) az amúgy is tartalmas munkát még becsesebbé teszik. Megökölt lesz tehát óhajunk, hogy a kilátásba helyezett további tizenegy kötet szerkesztése az első kötet magas színvonalán maradjon s hogy a magyar történeti irodalom minél előbb a teljes munkával, mely a maga nemében páratlan lesz, gazdagodjék meg. Úgy hiszem, erről kezeskedik a Rend magas tradícióját híven követő szerzők tudományos hírneve.

Dr. Kováts Ferencz.